

ARTIKKELI

<https://doi.org/10.33350/ka.109138>

Oikeutta opettajille - Kansakoulunopettajille tarjottu oikeusapu 1890– 1910-lukujen lehtikeskustelun valossa

Marianne Vasara-Aaltonen

Viime vuosisadan alussa Suomen kansakoulunopettaja- ja naisopettajayhdistys päätti ryhtyä tarjoamaan oikeusapua jäsenistölleen. Opettajan kohdatessa oikeudellisia ongelmia viranhoidossaan tämä saattoi kääntyä opettajayhdistyksen puoleen ja saada taloudellista avustusta oikeuskuluihinsa. Myöhemmin oikeusaputoimintaa laajennettiin, sillä opettajayhdistys ryhtyi myös itse tarjoamaan oikeudellisia neuvoja opettajakunnalle. Tässä artikkelissa tutkitaan opettajien oikeusaputoiminnan syntyä ja alkuvaiheita 1900-luvun alun Suomessa Kansakoulun Lehdessä ja Opettajain Lehdessä julkaistujen kirjoitusten valossa. Kysymystä opettajien oikeusavusta käsitellään ensinnäkin osana yleisempää ammatillisen järjestäytymisen kehitystä 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa. Lisäksi oikeusapukysymys on yhteydessä 1800-luvun lopun oikeudelliseen modernisaatioon, jonka myötä Suomeen syntyi muun muassa moderni asianajajakunta. Oikeusapukysymyksen taustalla vaikuttivat luonnollisesti myös 1900-luvun alun epävakaa yhteiskunnalliset ja poliittiset olosuhteet, joiden keskellä opettajat joutuivat toimimaan omilla paikkakunnillaan. Näissä olosuhteissa opettajat kohtasivat enenevässä määrin viranhoidon liittyviä oikeudellisia ongelmia. Ulkomaisilla esimerkeillä oli niin ikään merkitystä, sillä oikeusapukysymys oli herännyt myös muiden maiden opettajayhdistyksissä. Artikkelissa asemoidaan opettajayhdistyksen järjestämä oikeusapu ammatillisen, yhteiskunnallisen, oikeudellisen ja kansainvälisen kontekstin leikkauspisteseen.

Johdanto

”[E]ikä voisi keksiä keinoa, jolla opettajan ja hänen ympärystönsä väli tulisi selväksi ja opettaja oikeuksineen oikeaan arvoonsa”, kysyi nimimerkki A. J. *Kansakoulun Lehden* sivuilla vuonna 1895 (*Kansakoulun Lehti* 1.2.1895, 55). Kirjoittaja, opettaja Albin Järvinen (1867–1937), herätti lehden sivuilla kysymyksen, pitäisikö vastaperustetun opettajayhdistyksen järjestää jäsenilleen oikeusapua, kun nämä kohtasivat opettajantyöhönsä liittyviä oikeudellisia ongelmia.

Tässä artikkelissa tutkitaan Suomen kansakoulunopettaja- ja naisopettajayhdistyksen jäsenilleen tarjoaman oikeudellisen avun syntyä ja siihen liittyntä keskustelua 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Oikeusapu tarkoittaa tässä yhteydessä, että yhdistys tukee jäseniään taloudellisesti näiden tarvitessa juristin apua ja/tai tarjoaa itse oikeudellisia neuvoja jäsenilleen. Kysymys opettajayhdistyksen tarjoamasta oikeusavusta liittyy yhtäältä opettajien ammatilliseen järjestäytymiseen ja toisaalta samanaikaiseen murrokseen oikeuden saralla. Lisäksi taustalla vaikutti yhteiskunnallinen kuuhunta, jonka keskellä opettajat paikallisyhteisöissään toimivat. Opettajien oikeusapu Suomessa kytkeytyy myös välittömästi kansainväliseen kontekstiin: sama kysymys nimittäin heräsi hieman aiemmin muissakin maissa.

Modernien professioiden synty Suomessa ajoitetaan yleensä 1800-luvun jälkipuoliskolle. Niin insinöörit, juristit kuin lääkäritkin ryhtyivät järjestäytymään ja ajamaan näin etujaan. Myös opettajat rupesivat liittymään yhteen vuosisadan lopulla. (Konttinen 1991, 217–220, 256.) Kansakoulunopettajien järjestäytymisen taustalla oli kansakoulujen perustaminen vuosisadan puolivälin jälkeen.¹ Ajatus kansanopetuksen laajentamisesta sai voimaa 1800-luvun puolivälissä, ja ensimmäisiä kansakouluja ryhtyivät perustamaan 1850-luvulla muun muassa paikalliset kirkkoherrat. Lainsäädännön tasolla kansanopetus organisoitiin nopeasti. Vuonna 1858 keisari antoi julistuksen kansanopetuksen järjestämisestä, ja vuonna 1866 tuli voimaan ensimmäinen kansakouluasetus, jossa oli muun muassa kansakoulujen hallintoa koskevia säännöksiä. Vuonna 1861 perustettiin ylitarkastajan virka ja vuonna 1869 kouluylihallitus. Kansakoululaitos kehittyi kuitenkin hitaasti ja vaihtelevasti eri puolilla maata. Varsinkin maaseudulla kesti pitkään ennen kuin se vakiinnutti asemansa. Vuonna 1898 toteutetun piirijakoudistuksen mukaan jokaisen maalaiskunnan piti jakaa alueensa koulupiireihin. Kouluja piti perustaa niin taajaan, ettei koululaisilla olisi yli viiden kilometrin koulumatkaa paitsi harvaan asutuilla alueilla. Asetuksesta huolimatta koulujen määrä kasvoi hitaasti 1900-luvun alussa. (Halila 1949a, 35–41; Halila 1949b, 30–34; Rinne 1973b, 21–22; Syväoja 2004, 33–34; Rinne & Jauhiainen 1988, 201–202.)

Opettajakoulutus käynnistyi vuonna 1863, jolloin Jyväskylän suomenkielinen opettajaseminaari aloitti toimintansa. Opettajapulan helpottamiseksi perustettiin 1870-luvulla lisäksi kaksi ruotsinkielistä seminaaria ja vuonna 1880 toinen suomenkielinen. Jo vuoden 1866 kansakouluasetuksessa mainitut kansakoulukokoukset toivat opettajia yhteen, ja ensimmäiset ajatukset kansakoulunopettajien järjestäytymisestä virisivätkin jo 1870-luvulla. Seuraavalla vuosikymmenellä perustettiin ensimmäiset viralliset opettajayhdistykset paikallistasolla, ja Suomen kansakoulunopettaja- ja naisopettajayhdistys aloitti vuonna 1893. (Rinne 1973b, 22–23, 31–32, 38–51.)

Opettajien järjestäytymisen lisäksi opettajien oikeusapu on nähtävä osana 1800-luvun lopun oikeudellista modernisaatiota. Aleksanteri II:n noustua valtaan Suomessa toteutettiin 1860-luvulta lähtien lukuisia oikeudellisia uudistuksia. Kun keisari kutsui säädyt koolle vuonna 1863, yli puolen vuosisadan tauon jälkeen, valtiopäivillä ryhdyttiin purkamaan oikeudellista muutospainetta lainsäädäntöteitse. Muuttunut yhteiskunnallinen tilanne vaati oikeudellisia uudistuksia monella saralla. Kunnallishallintoa uudistettiin merkittävästi 1860- ja 1870-luvuilla muun muassa laajentaen kuntalaisten osallistumismahdollisuuksia. Myös esimerkiksi rikosoikeutta ryhdyttiin modernisoimaan ja rangaistusjärjestelmää lieventämään. Yksityisoikeuden alalla puolestaan toteutettiin muun muassa elinkeinovapaus,

---

1 Keskityn tässä artikkelissa nimenomaan kansakoulunopettajiin; oppikoulunopettajat on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Oppikoulunopettajien sosiaalinen tausta, koulutus ja yhteiskunnallinen asema poikkesivat kansakoulunopettajista, ks. esim. Rinne & Jauhiainen 1988, 165–194.

millä osaltaan pyrittiin vastaamaan kansainvälisen taloudellisen liberalisaatiokehityksen aiheuttamiin muutospaineisiin. (Kekkonen 1998, 25–32; Kekkonen 1987; Nousiainen 1993.) Oikeuden modernisoituessa ja lainsäädännön lisääntyessä tarvittiin myös enenevässä määrin oikeuden ammattilaisia. Kansalaiset ja liike-elämä tarvitsivat yhä useammin oikeudellisia neuvoja ja palveluita. Vuosisadan lopulle ajoittuu siksi myös modernin asianajajakunnan synty Suomessa. (Pihlajamäki 2009, 126–142.) Kaikilla ihmisillä ei kuitenkaan ollut varaa palkata asianajajaa avukseen. Niinpä 1880-luvulla heräsi ajatus myös siitä, että vähävaraisille olisi tarjottava julkista oikeusapua. Suomen ensimmäinen köyhäinasianajaja aloittikin toimintansa Helsingissä tammikuussa 1886 (Vasara-Aaltonen 2021, 170–171). Vuosisadan vaihteessa työväenliike puolestaan ryhtyi aktiivisesti keskustelemaan oikeusavusta, ja esimerkiksi Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP) ja Suomen Ammattijärjestö (SAJ) pyrkivät järjestämään jäsenilleen oikeusapua 1900-luvun alussa (Vasara-Aaltonen 2019, 53–54).

Vuosisadan vaihteessa elettiin siis murroksen aikaa niin ammatillisen järjestäytymisen kuin oikeudellisen modernisaation ja lakimieskunnan professionalisoitumisen suhteen. Tässä artikkelissa pureudutaan opettajien osalta näiden näkökulmien yhtymäkohtaan: ajatukseen oikeusavusta olennaisena osana ammatillista järjestäytymistä. Miten ja miksi ajatus opettajien oikeusavusta heräsi? Millaista keskustelua aiheesta käytiin opettajien lehtien palstoilla? Milloin ja miten opettajien oikeusapu lopulta toteutettiin? Entä ketkä sitä ajoivat erityisen voimallisesti? Kysymystä opettajien oikeusavusta tarkastellaan 1900-luvun alun yhteiskunnallisessa, poliittisessa ja oikeudellisessa kontekstissa. Aihe on kiinnostava niin opettajakunnan historian, ammattiyhdistysten historian kuin oikeushistorian kannalta, mutta se ei ole tähän mennessä saanut juurikaan huomiota. Opettajien edunvalvontatyön historiassa eritoten palkkauskysymys on kerännyt korostetusti huomiota (esim. Rinne 1973b). Oikeushistoriassa lakimieskunnan historiaa on tutkittu laajasti, mutta ammattijärjestöjuriiteihin tai järjestöjen jäsenistölleen tarjoamiin oikeudellisiin palveluihin ei ole tähän mennessä syvennytty. Tämä artikkeli on avaus tuon aukon paikkaamiseksi.

Opettajien oikeusapua tutkitaan tässä artikkelissa *Kansakoulun Lehdessä* ja *Opettajain Lehdessä* 1890–1910-luvuilla julkaistujen kirjoitusten pohjalta. Sanoma- ja aikakauslehdet ovat arvokkaita historiallisia lähteitä, sillä ne heijastelevat aikaansa ja kertovat niistä asioista, joita kulloinkin haluttiin välittää lukijoille. Ammattilehtinä molemmilla lehdillä oli merkittävä asema opettajien etujen ajamisessa ja yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumisessa (Naumanen 1990, 70). Ne olivat myös väline viestittää tietoa ja yhdistyksen tavoitteita jäsenistölle. Molemmissa lehdissä kysymystä oikeusavusta käsiteltiin toistuvasti ja usein näyttävästi. Lehdistä on mahdollista lukea haaraosastojen näkemykset oikeusavusta, opettajainyhdistyksen päätökset ja alustukset aiheesta, keskustelua herättäviä kirjoituksia sekä uutisia oikeusavun myöntämisestä. Näin ne antavat monipuolisen kuvan siitä, millaisina opettajayhdistyksen näkemykset oikeusavusta välittyivät jäsenistölle. Lehdet eivät tarjoa tietoa esimerkiksi opettajayhdistyksen keskushallituksen sisäisistä keskusteluista tai opettajien tiedonantotoimiston toiminnasta. Näiltä osin jatkotutkimus tulee varmasti hyötymään opettajayhdistyksen arkistoaineiston läpikäymisestä.

Artikkelin lähestymistapa on yhteiskunta- ja oikeushistoriallinen. Opettajien oikeusavun syntyä ja kehitystä tarkastellaan historian tutkimuksen keinoin – kontekstualisoiden ja pyrkien selvittämään syitä muutosten taustalla. Artikkelia varten on etsitty Kansalliskirjaston digitoidusta aikakauslehtikokoelmasta *Kansakoulun Lehden* ja *Opettajain Lehden* nume-

roista² hakusanalla ”oikeusapu” 1890–1920-luvuilta kaikki kirjoitukset, joissa käsiteltiin oikeusapukysymystä. Sisällönanalyyseissä kiinnitettiin huomiota muun muassa siihen, millaisia näkökulmia kirjoituksissa nostettiin esille, millä seikoilla oikeusaputoiminnan käynnistämistä perusteltiin ja miten suhtautuminen oikeusapuun muuttui tarkasteluajanjakson kuluessa. Nämä havainnot kytketään laajempaan yhteiskunnalliseen ja oikeudelliseen kontekstiin.

Kuva 1. Oikeusapukysymys Opettajain Lehden etusivulla 12.6.1914. Kuva: Digitaaliset aineistot, Kansalliskirjasto.

Ajatus opettajien oikeusavusta herää

Suomen kansakoulunopettaja- ja naisopettajayhdistyksen säännöt vahvistettiin 20.7.1893. Yhdistyksen tehtäviin kuuluivat kristillisen hengen edistäminen opettajien keskuudessa, toiminta opettajien yleisen ja ammatillisen sivistyksen kohottamiseksi, oikean käsityksen

2 *Kansakoulun Lehti* ilmestyi pääsääntöisesti kerran kuukaudessa tuplanumerona, eli 24 numeroa vuodessa. *Opettajain Lehti* puolestaan oli viikkolehti ja ilmestyi 52 kertaa vuodessa.

levittäminen kansakoulun hyödyistä sekä toimet opettajien taloudellisen tilan parantamiseksi. Yhdistyksen ensimmäisinä vuosina painottuivat kuitenkin aatteelliset tavoitteet, eikä opettajien taloudellisen aseman vahvistaminen ollut keskiössä. Toimeentulokysymyksen edistämistä pidettiin sopimattomana, eikä puheenjohtaja halunnut opettajien leimautuvan oman edun tavoittelijoiksi. Vuosisadan vaihteessa yhdistys alkoi kuitenkin ottaa osaa myös opettajien palkkausta koskevaan keskusteluun. Yhdistyksen jäsenmäärä kasvoi hitaasti mutta tasaisesti. Viiden toimintavuoden jälkeen siihen kuului 350 jäsentä eli 15 prosenttia opettajakunnasta, mutta seuraavan viiden vuoden aikana jäsenmäärä melkein kaksinkertaisui. Tultaessa 1930-luvulle yhdistykseen kuului jo yli puolet kansakoulunopettajista. (Rinne 1973b, 53, 56, 66–67; Tammivuori 1986, 325; Rinne & Jauhiainen 1988, 433.)

Kansakoulun ja opettajankoulutuksen kehittäjä Uno Cygnaeus (1810–1888) esitti jo vuonna 1860, että opettajat tarvitsisivat oman aikakauslehden. Vuonna 1864 alkoi ilmestyä ensimmäinen kansakouluväen oma aikakauslehti, *Koti ja koulu*, mutta se ja vuonna 1875 perustettu *Kansakoulu* jäivät lopulta lyhytikäisiksi. Vuonna 1883 toimintansa aloittanut *Kansakoulun Lehti* osoittautui edeltäjiään pitkäikäisemmäksi. Lehdellä ei ollut virallista kytkentää vuonna 1893 perustettuun opettajayhdistykseen, mutta käytännössä yhteys oli olemassa, sillä lehteä vuodesta 1892 julkaissut ja toimittanut Aapo Kohonen oli myös opettajayhdistyksen ensimmäinen sihteeri. *Kansakoulun Lehti* julkaisi muun muassa opettajayhdistyksen kokouspöytäkirjat ja keskustelukysymyksiä. (Rinne 1973b, 36–37, 62, 72; Henttonen 1991, 513.)

Pian kansallisen opettajayhdistyksen perustamisen jälkeen, alkuvuodesta 1895, *Kansakoulun Lehdessä* käytiin keskustelua siitä, pitäisikö yhdistyksen tarjota oikeusapua jäsenistölleen – joka tosin edusti vasta pientä osaa Suomen opettajakunnasta. Nimimerkki A. J., opettaja ja kouluylihallituksen notaari Albin Järvinen, kirjoitti peräti kolmetoistasivuisen jutun otsikolla ”Oikeusapua kansakoulun opettajistolle”. Siinä hän selitti seikkaperäisesti erinäisiä ongelmatilanteita, joissa opettajat olisivat tarvinneet oikeudellista apua. Ongelmat saattoivat koskea muun muassa työskentelyolosuhteita, viran vakinaisuutta tai opettajalle luvattua palkkaa ja etuja. Maaseudulla oli tyypillistä, että opettaja sai osan palkastaan luontoisetuina kuten asuinhuoneina tai maana (Syväoja 2004, 97–98). Ongelmaksi kirjoittaja katsoi myös tapaukset, joissa miesopettaja oli velvoitettu opettamaan työille käsitöitä tai naisopettaja pojille veistoa. Kansakouluntarkastajat eivät hänen mukaansa pystyneet kaikissa tapauksissa tarjoamaan opettajille riittävää tukea ja turvaa. Opettajat kärsivät usein hyljää, ja ”[s]euraus siitä onkin, että Suomessa opettajat harvoin käyvät oikeutta, ja harvanpuoleisesti tarkastajiaakin vaivataan valituksilla. Varojen puute usein estää oikeuteen vetoamista.” (*Kansakoulun Lehti* 1.2.1895, 51–63.)

Seuraavaksi A. J[ärvinen] selosti, kuinka opettajien oikeusapu oli järjestetty Englannissa ja Saksassa ja kertoi asian olevan pohdittavana myös Ruotsissa. Hän ennakoiki mahdollisia vastaväitteitä – muun muassa sitä, että oikeusavun tarjoaminen lietsoisi vihaa opettajakuntaa kohtaan – mutta totesi, että oikeusapua puoltavat seikat olivat tärkeämpiä: ”Moni opettaja on joutunut kärsimään vääryyttä, kun ei ole ollut varaa ottaa ymmärtävää asianajajaa. Sekä koulun että yleiset lait ovat useissa kohdin hämärät tai vanhentuneet ja voidaan helposti selittää opettajan vahingoksi.” Oikeusapua olisi tullut siis ryhtyä hankkimaan, vaikka varat olivatkin vielä puutteelliset. (*Kansakoulun Lehti* 1.2.1895, 51–63.) Paria kuu-kautta myöhemmin nimimerkki E. R. I. kannatti oikeusapua ja totesi, että ”[o]pettajien on itsensä ruvettava julkisesti, maltilla ja ihmisoikeuksiin vetoamalla oikeuksiensa puolesta taistelemaan” (*Kansakoulun Lehti* 1.5.1895, 187–190).

Vuosina 1895 ja 1896 oikeusapukysymys oli toistuvasti esillä *Kansakoulun Lehden* palstoilla. Opettajayhdistys pyysi haaraosastoiltaan vastausta kysymykseen, olisiko opetta-

jille järjestettävä oikeusapua. Osastot esittivät näkökantoja puolesta ja vastaan. Esimerkiksi Urjalan opettajayhdistys suhtautui myönteisesti hankkeeseen. Vaikka Urjalan opettajat eivät erityisesti kaivanneet oikeusapua, yhdistys totesi, että olosuhteet saattaisivat muuttua ja muualla oli jo virkaveljiä oikeusavun tarpeessa (*Kansakoulun Lehti* 1.11.1895, 415). Kyrön piiri sen sijaan katsoi, että hankkeelle ei ollut nyt tarvetta: oikeusapua vaativia tapauksia ei ollut käsillä, ja muutenkin sellaisissa tilanteissa oli ”syytä sekä sysissä että sepissä” (*Kansakoulun Lehti* 1.4.1896, 162). Turussakin asiaan suhtauduttiin epäilevästi. Yleinen lain turva riittäisi hyvin, sillä opettajat eivät olleet minkään erityisen vainon kohteena. Sitä paitsi ”oikeusavun hankkiminen mahdollisesti synnyttäisi vihamielisyyttä yhdistystä kohtaan”. (*Kansakoulun Lehti* 15.4.1896, 191.) Asia tuli lopullisesti käsiteltäväksi kansallisen opettajayhdistyksen keskushallituksen kokouksessa 19.11.1896. Silloin oikeusapukysymyksen annettiin raueta, koska ”haarayhdistyksistä, jotka asiasta ovat mielipiteensä lausuneet, ainoastaan neljä on asiata puoltanut, neljä on sen tällä kertaa hyljännyt, yksi puoltanut periaatteessa, mutta evännyt varat” (*Kansakoulun Lehti* 31.12.1896, 598).

Vaikka oikeusapukysymyksen esille nostaminen ei 1890-luvulla kantanut hedelmää, on sen käsittely itsessään jo huomionarvoista. Se kuvastaa ensinnäkin sitä, että opettajien huoli myös oikeudellisesta asemastaan oli läsnä heti opettajayhdistyksen alkuvuosista saakka. Opettajien oikeudellinen asema puhututti opettaja-aktiiveja samoihin aikoihin muissakin maissa kuten Ruotsissa ja Saksassa (Pretzel 1921, 203–205; Göransson 1947, 78–87). Oikeusapukysymyksen pohtiminen ei kuitenkaan kerro pelkästään opettajakunnan huolesta, vaan se voidaan nähdä myös osana laajempaa oikeudellis-yhteiskunnallista kontekstia, jossa kysymys oikeuden saatavuudesta oli noussut puheenaiheeksi. Kuten johdannosta kävi ilmi, yhteiskunta oli oikeudellistunut 1800-luvun lopulla. Esimerkiksi kasvavien kaupunkien työväestö kohtasi uudenlaisia työsuhteisiin ja vuokra-asumiseen liittyneitä oikeudellisia ongelmia. Maksuttoman tai edullisen oikeusavun järjestämiselle oli yhteiskunnassa tilausta. Oikeusapukysymys kytkeytyy myös 1880-luvun aatteelliseen ilmapiiriin. Esimerkiksi Suomen Naisyhdistys ryhtyi heti perustamisensa jälkeen vuonna 1884 voimakkaasti ajamaan köyhäinasianajajan viran perustamista Helsinkiin. Sen motiivina oli erityisesti köyhien naisten oikeudellisen aseman parantaminen. (Vasara-Aaltonen 2021, 165–170.) Samoin työväenliike otti kantaa oikeusapukysymykseen vuosisadan vaihteessa, ja 1910-luvulla SDP ja SAJ tarjosivat jäsenilleen oikeusapua ”Työväen neuvonantotoimiston” kautta (Vasara-Aaltonen 2019, 53–54). Opettajien oikeusapukysymyksen herääminen 1890-luvulla voidaan nähdä osana tätä samaa kontekstia.

***Opettajain Lehti* ja oikeusapukysymys**

Vaikka *Kansakoulun Lehti* tiedotti aktiivisesti opettajayhdistyksen toiminnasta, opettajakunta ei kuitenkaan ollut täysin tyytyväinen lehden linjaan, jonka katsottiin mukailevan liikaa kouluylhallituksen näkemyksiä. Opettajakunta halusi itselleen oman äänenkannattajan. Ensimmäinen sortokausi kuitenkin pysäytti hankkeen, sillä kaavaillulle lehdelle ei annettu ilmestymislupaa. Vuoden 1906 alusta alkoi ilmestyä *Opettajain Lehti*, joka oli leimallisesti opettajayhdistyksen oma lehti ja ajoi alusta saakka opettajien taloudellisen aseman parantamista. (Rinne 1973a, 6.)

Oikeusapukysymys jäi sikseen 1890-luvulla, mutta *Opettajain Lehden* perustamisen myötä se nostettiin jälleen esille. Viime vuosisadan alun kuohuva poliittinen tilanne näkyi myös opettajien elämässä, minkä seurauksena oikeusapukysymystä pidettiin ajankohtaisena. Jo lehden ensimmäisessä vuosikerrassa aihe mainittiin kahdesti, ja vuonna 1908 Albin

Järvinen kirjoitti lehteen opettajien oikeudellisesta asemasta. Hän piti ”valtiollista kiihko-mielisyyttä” yleisimpänä syynä yrittää savustaa opettaja pois paikkakunnalta (*Opettajain Lehti* 21.2.1908, 74–75).

Kunnolla asia nousi esille kuitenkin vasta tammikuussa 1909, jolloin opettaja Olga Karlstedt (1867–1943) nosti opettajayhdistyksen keskushallituksen kokouksessa esille kysymyksen oikeusavun hankkimisesta jäsenille. Sitten hän päätyi laatimaan aiheesta alustuksen, joka julkaistiin *Kansakoulun Lehdessä*. Siinä Karlstedt totesi opettajien järjestäytymisen olevan vielä puutteellista, ja siksi jokainen opettaja joutuu taistelemaan yksin vaikeuksiaan vastaan. Vaikka kansakouluntarkastajien ja kouluylhallituksen pitäisi auttaa opettajia, he joutuvat silti monissa asioissa turvaamaan oikeuksiaan yksin. Karlstedtin mukaan opettajan olisi joskus jopa turvaututtava oikeudenkäyntiin, mutta usein se jää varojen puutteen vuoksi tekemättä. Muissa ”edistyneemmissä maissa” tilanne oli jo paljon paremmalla tolalla, hän lisäsi. Lopuksi Karlstedt esitti ponsina, että yhdistys hankkisi oikeusapua jäsenilleen, että opettajiston olisi järjestettävä varoja tähän tarkoitukseen ja että opettajayhdistyksen keskushallitus oikeutettaisiin antamaan satunnaista oikeusapua varojensa ja harkintansa mukaan. (*Kansakoulun Lehti* 1.3.1909, 109–113.) Huhtikuussa 1909 yhdistyksen keskushallitus päätti jälleen lähettää oikeusapukysymyksen haaraosastoille kommentoitavaksi (*Opettajain Lehti* 7.5.1909, 203).

Kysymys oikeusavusta herätti keskustelua haaraosastoissa. Kymin osaston aktiivi Matti Keränen kirjoitti puhuneensa asiasta jo paria vuotta aiemmin, mutta saaneensa nyt osastolta pyynnön esittää huolensa julkisuudessa. Keränen nosti *Opettajain Lehdessä* esille sen, että opettajia oli vainottu puoluesyistä: ”Ja onhan nähty julkisia viranhakuilmoituksia, joissa määrätty puoluekanta on asetettu kompetenssivaatimukseksi vasten lakeja ja asetuksia.” Taustalla vaikutti kansakouluasetus, jonka mukaan opettajaksi oli valittava henkilö, jolla oli sopiva ”mielenlaatu”. (*Opettajain Lehti* 19.11.1909, 515.) Keränen jatkoi:

Tällaisessa tilassa oleva opettaja, jos kukaan kaipaa sellaista, jonka puoleen voisi luottamuksella kääntyä neuvoja pyytämään, mutta niitäpä päteviä neuvonantajia meillä ei olekaan. Kyllähän kova kohtalo on pakottanut joitakuita opettajia lukemaan lakia itseksensä, mutta kaikilla ei ole siihen kykyä eikä taipumuksia. Ja ajateltakoon vaan jossain syrjäseudussa yksinään toimivan opettajan asemaa tällaisessa tapauksessa. Asianajotoimistoa ei maksa ajatella, siksi kallista lystiä se on. Hätäänny ja hermostu siinä sitten tekase joku taitamattomuudesta johtunut tyhmyys ja asia on menetetty. Ylihallitukseen ei voi asiaa ratkaista muuten kuin esitettyjen näytteiden perusteella. Näytelmän viimeisen edellinen kohta on kai se, kun sanomalehdet ympäröimään julistavat virasta erotetun nimen. Loppunäytös lienee yleensä se, että tuollaisen kohtalon alaiseksi joutunut opettaja saa ruveta ajattelemaan toista toiminta-alaa, sillä mikäpä johtokunta hänestä huolisi. (Opettajain Lehti 19.11.1909, 516.)

Matti Keränen haaveili tilanteesta, jossa opettajat olisivat liittyneet yhdistykseen niin sanokoin joukoin, että olisi varaa palkata lakimies, ”joka tuntee varsinkin opettajain toiminta-alan kuuluvan lainkäytön mutkat ja metkut”. (*Opettajain Lehti* 19.11.1909, 516.)

Suomen kansakoulunopettaja- ja naisopettajayhdistyksen ensimmäinen edustajakokous pidettiin heinäkuussa 1910, ja yhtenä keskustelukysymyksenä oli opettajien oikeusapu. Opettaja Olga Karlstedt piti aiheesta alustuksen viitaten jälleen muiden maiden opettajayhdistysten tarjoamaan oikeusapuun. Hänen mukaansa, vaikka joku saattaisikin pitää opetta-

jien oikeudellista asemaa Suomessa jo hyvänä, oli opettajiin kohdistuva rettelöiminen kuitenkin lisääntymässä, ”varsinkin niiden puolelta, joiden pää on täynnä uudenaikaisia vapauden höyryjä, joiden hedelmiä alituisen enentyneen rikollisuuden muodossa saamme nähdä”. Vaikka oikeusapuun ei vielä varoja olisikaan riittävästi, olisi järjestelmä kuitenkin saatava pystyyn, ja sitä voitaisiin myöhemmin kehittää eteenpäin. Lopulta edustajakokous päätyi hyväksymään ponnin, jonka mukaan yhdistys hankkii mahdollisuuksien mukaan oikeusapua ”omatta syyttään” sen tarpeeseen joutuneille (*Opettajain Lehti* 5.8.1910, 331–332; 12.8.1910, 337–338).

Samana vuoden syksyllä nimimerkki A. K. toi *Opettajain Lehdessä* esille oman tapauksensa, jossa hän katsoi olevansa oikeusavun tarpeessa. Nuoren opettajan A. K.:n mukaan paikallinen työväenyhdistys oli saanut tietoonsa hänen kuuluvan porvaripuolueeseen ja oli siitä lähtien monin eri tavoin yrittänyt estää häntä saamasta virkavahvistuskirjaa. Syytökset eivät menestyneet kihlakunnanoikeudessa, mutta A. K. ei silti voinut vielä saada pysyvää virkaa, sillä ”proletaarit” olivat vieneet asian hovioikeuteen. (*Opettajain Lehti* 16.9.1910, 404.) A. K. kävi keskustelua lehden sivuilla, mutta ei ilmeisesti hakenut kuitenkaan oikeusapua opettajayhdistykseltä. Tämä ei olisikaan vielä luonnistunut, sillä yhdistyksen keskuhallitus päätti syyskuussa, että oikeusapua hankittaisiin vuoden 1911 alusta – jos varat sen sallisivat (*Opettajain Lehti* 30.9.1910, 428).

Ensimmäinen yhdistyksen tarjoamaa oikeusapua saanut opettaja oli muuan J. Lyytikäinen Rautalammita. Ennen kuin yhdistys saattoi antaa oikeusapua, se halusi kuitenkin olla varma, että kyse ei ollut tavallisesta riita-asiasta, vaan viran menettämisen uhasta. Se oli tärkeää, sillä kyseessä oli ensimmäinen tapaus, joka siten toimisi esimerkkinä jatkossa. Niinpä keskuhallituksen jäseniä lähti paikan päälle selvittämään asiaa. Tapauksesta raportoitiin *Opettajain Lehdessä*. Tietojen mukaan Lyytikäinen oli joutunut huonoihin väleihin ”vaikutusvaltaisten henkilöiden” kanssa, ja niinpä koulun johtokunta oli tehnyt kouluylivallitukseen ilmoituksen siitä, että koulupiiri oli tyytymätön opettajaan. Jopa oppilaslakko onnistuttiin järjestämään. Kansakouluntarkastajan käydessä paikalla ei johtokunta kuitenkaan ollut yksilöinyt valitusta, vaan oli vain ilmaissut yleistä tyytymättömyyttä. Oppilaiden vanhemmat olivat kertoneet olleensa tyytyväisiä opettaja Lyytikäiseen. Syytökset osoittautuivat lehden mukaan aiheettomiksi, eikä kouluylivallitus ryhtynyt mihinkään toimiin Lyytikäistä vastaan. Kun opettajan viranhoidosta ei löytynyt virheitä, ryhdyttiin häntä lehden mukaan syyttämään paikkakunnalla vaalitoimituksen häiritsemisestä. Opettajayhdistys näki asian niin, että Lyytikäistä yritettiin savustaa ulos keinolla millä hyvänsä, koska viranhoidon liittyvät syytökset eivät olleet menestyneet.³ Opettajalle oli jo koitunut kuluja asiasta, sillä hän oli joutunut haastamaan pari henkilöä oikeuteen ”saadakseen rauhaa”. Niinpä keskuhallitus myönsi kokouksessaan 17.4.1911 Lyytikäiselle 150 markkaa (nykyrahassa 590 euroa) oikeusapua. Opettaja kohtasi jatkossakin vaikeuksia, sillä hänelle myönnettiin loka-kuussa 1914 uudelleen 150 markkaa oikeusapua ja huhtikuussa 1916 vielä kertaalleen sama summa. Mitä Lyytikäisen samana keväänä tekemälle 500 markan hakemukselle kävi, ei selviä lehdessä olleista tiedoista (*Opettajain Lehti* 24.3.1911, 99–100; 28.4.1911, 176; 30.10.1914, 484; 19.5.1916, 267).

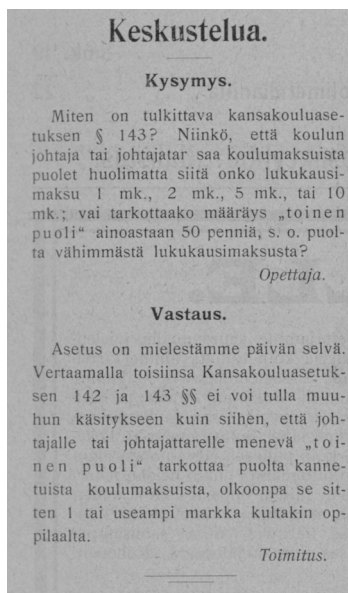
Kovin laajaa oikeusavun myöntäminen ei alkuvuosina ollut. Esimerkiksi vuonna 1912 opettajayhdistyksen keskuhallituksen pöytäkirja kertoo, että eräälle opettaja Minkkiselle myönnettiin 75 markkaa oikeusapua. Vuoden 1912 vuosikertomus paljastaa, että koko vuotena oikeusapua myönnettiin yhteensä 75 markkaa, joten Minkkinen oli ainoa vuonna 1912

3 Paikallisyhteisöjen yrityksistä painostaa opettaja eroamaan, ks. Rantala 2020, 6.

oikeusavustusta saanut opettaja (*Opettajain Lehti* 8.11.1912, 516; 27.3.1913, 323). Vaikuttaisi siltä, ettei oikeusavun hakijoitakaan ollut ainakaan alussa kovin laajalti, mutta sitä ei *Opettajain Lehdessä* olleiden tietojen perusteella voi täydellä varmuudella päätellä.

Opettajien oikeusaputoiminnan laajuutta pohdittaessa on otettava huomioon myös *Opettajain Lehden* tarjoamat oikeudelliset neuvot. Sanoma- ja aikakauslehtien oikeudelliset neuvontapalstat olivat kansainvälinen ilmiö, joka sai suomalaislehdissä vauhtia 1800-luvun lopulla. Ensimmäinen säännöllinen oikeusapupalsta sai alkunsa vuonna 1891, kun *Päivälehti* ryhtyi julkaisemaan ”Kysymyksiä ja vastauksia” -palsta. Lehden lukijat lähestyivät toimitusta oikeudellisen ongelmansa kanssa, ja toimitus – tai varta vasten palkattu juristi – etsi asiaan vastauksen, joka painettiin lehteen. (Korpiola 2021.) Sanomalehtien lisäksi myös aikakauslehdet ja ammattilehdet saattoivat neuvoa lukijoitaan näiden oikeudellisissa ongelmissa. *Opettajain Lehden* neuvontapalsta on osa tätä oikeudellisten kysymys-vastauspalstojen ilmiötä. Opettajat saattoivat lähettää toimitukselle koulumaailmaan ja opettajantyöhönsä liittyviä oikeudellisia kysymyksiä, joihin he saivat sitten vastauksen lehden sivuilla. Oikeudellinen neuvontapalsta käynnistyi jo lehden toisessa numerossa, kun nimimerkki ”Opettaja” esitti kysymyksen kansakouluasetuksen 143 §:n tulkinnasta (*Opettajain Lehti* 12.1.1906, 7). Vuoden 1907 aikana palstalla julkaistiin yhteensä 80 kysymystä (*Opettajain Lehti* 20.12.1907, 14).⁴ On siis huomattava, ettei oikeudellisen avun tarjoaminen rajoittunut rahalliseen avustukseen yksittäistapauksissa. *Opettajain Lehden* palstan kautta tietoa opettajia askarruttavista oikeudellisista kysymyksistä saatiin levitettyä laajalti jäsenistölle.

Kuva 2. Kysymys *Opettajain Lehden* kysymyspalstalla, 12.1.1906. Kuva: Digitaaliset aineistot, Kansalliskirjasto.

4 Selvitin kysymyspalstan olemassaoloa *Opettajain Lehdessä* pistokokein vuoteen 1939 saakka, ja vielä tuolloinkin palsta oli olemassa.

Esimerkkiä ulkomailta: pitäisikö oikeusapua laajentaa?

Jo 1890-luvulla suomalaiset opettajat viittasivat *Kansakoulun Lehden* palstoilla ulkomaisiin esimerkkeihin perustellessaan tarvetta hankkia oikeusapua opettajille, ja aiheen noustessa uudelleen esille 1900-luvun puolella katse käännettiin jälleen ulkomaille. Esimerkiksi englantilainen London Head Teachers' Association oli perustanut vuonna 1900 oikeusapurahaston (Legal Defence Fund), josta opettajien oikeusapukustannuksia voitiin kattaa. Vuonna 1913 yhdistyksen tarjoama oikeusapu muuttui vakituiseemmaksi, kun yhdistys palkkasi vakinaisen lakimiehen. Tuolloin tehtävään nimitetty lakimies, Chalton Hubbard, hoiti työtä ainakin vielä 1930-luvun lopulla. (Curtis 1938, 23, 31, 35.) Saksassa puolestaan Deutscher Lehrerverein määritteli jo vuonna 1884 yhdeksi tehtäväkseen keskinäisen oikeusavun järjestämisen oikeustapauksissa. Görlitzissä pidetyillä vuoden 1884 opettajapäivillä Leopold Clausnitzer -niminen opettaja piti esitelmän aiheesta, jonka pohjalta edustajainkokouksessa päätettiin rahoittaa opettajien oikeusapua. Vuoteen 1921 mennessä oikeusapua oli tarjottu 2000 tapauksessa yhteensä reilun 200 000 Saksan markan edestä. (Pretzel 1921, 169, 229–230, 280.)

Läheisempi esimerkki löytyi kuitenkin länsinaapurista. Ruotsissa kysymys oikeusavusta nostettiin esille vuonna 1893 Sveriges allmänna folkskollärföreningenin kokouksessa Göteborgissa. Yhdistyksen puheenjohtaja ja valtiopäivämies Emil Hammarlund (1853–1910) alusti aiheesta viitaten samalla kokemuksiin Englannista. Keskushallinto valtuutettiin tiedustelemaan näkökantoja piirijärjestöiltä, mutta mielipiteiden jakauduttua hanke lopulta jätettiin sikseen. (Franzén 1930, 169–170.) Tilanne oli siis varsin samankaltainen kuin Suomessa samaan aikaan. Ruotsissa aihe nousi uudelleen esille 1900-luvun alussa, ja vuonna 1905 toimintansa aloitti opettajayhdistyksen tiedonantotoimisto (upplysningsbyrå). Sen tehtävänä oli neuvoa ja auttaa yhdistyksen jäseniä taloudellisissa ja oikeudellisissa kysymyksissä, jotka liittyivät opettajan virkaan. Toimistossa työskenteli yksi juristi sekä kolmehenkinen neuvoa-antava komitea. Muutaman vuoden jälkeen havaittiin kuitenkin, että juristille asti päätyviä asioita ei ollut ilmaantunut suurissa määrin. Siksi vuonna 1909 päätettiin palkata tiedonantotoimistolle sihteeri, joka pääasiallisesti vastaisi neuvontatyöstä. Juristin puoleen käännyttiin vain silloin, kun tapaus oli menossa oikeuteen tai kun olosuhteet sitä muuten vaativat. Nämä tapaukset jäivät harvalukuisiksi. (Göransson 1947, 174–175.)

Apua kaivannut opettaja joutui Ruotsissa maksamaan 50 äyrin rekisteröintimaksun voidakseen käyttää tiedonantotoimiston palveluja. Vuonna 1931 tuosta maksusta luovuttiin. Jos tapauksessa jouduttiin turvautumaan toimiston juristin apuun, opettajan oli lisäksi maksettava puolet tavanomaisesta asianajopalkkiosta. Sen sijaan silloin, kun tapauksella katsottiin olevan yleisempää merkitystä koko opettajakunnalle, yhdistys maksoi kaikki juristin kulut. Vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä ruotsalaisopettajat kaipasivat apua erityisesti virka-asuntojensa kuntoon liittyvissä asioissa tai silloin, kun asumiskuluista maksettu käteiskorvaus ei tyydyttänyt opettajaa. (Göransson 1947, 176–177.)

Suomessa opettajien oikeusapu tarkoitti alkuvuosina sitä, että opettajayhdistyksen keskushallitus myönsi opettajalle tietyn summan rahaa, jolla tämä saattoi kattaa oikeuskulujaan. Pian kuitenkin heräsi keskustelua siitä, pitäisikö oikeusapujärjestelmää jotenkin muuttaa tai laajentaa ulkomaisten esimerkkien mukaisesti. Kesällä 1914 *Opettajain Lehti* julkaisi etusivullaan opettajayhdistyksen vuosikokouksessa pidetyn alustuksen ”Opettajayhdistyksemme oikeusavustustoiminnan laajentamisesta”. Alustaja oli Kaarlo Ahtiala (aiemmin Lindh, 1867–1949), joka oli opettajayhdistysaktiivi ja *Opettajain Lehden* päätoimittaja vuosina 1906–1937. Ahtiala totesi alustuksessaan, että oikeusapu oli toistaiseksi tullut

kyseeseen harvoin, mutta se ei tarkoittanut sitä, etteivät opettajat kaipaisi tukea valvoessaan oikeuksiaan. Itse asiassa opastusta tarvittaisiin laajasti ja monessa muodossa. Tehokkaampaa kuin pelkkä rahan myöntäminen olisi se, että opettajille olisi tarjolla opastusta ja neuvoja niissä oikeudellisissa asioissa, joista he eivät voi itse selvittää. (*Opettajain Lehti* 12.6.1914, 273–274.)

Ahtiala viittasi kirjoituksessaan Englantiin, jossa yhdistyksellä oli palkattu lakimies, Saksaan, jossa opettajille oli tarjolla oikeudellisia neuvoja ja rahallista apua, sekä Ruotsiin, jossa yhdistyksellä oli sekä tiedonantotoimisto että juristi. Ahtiala katsoi, että Suomeenkin pitäisi saada vastaava tiedonantotoimisto, mutta omaa juristia ei olisi tarpeen palkata. Toimisto voisi sen sijaan tehdä sopimuksen kouluasioihin perehtyneen juristin kanssa, joka auttaisi tarvittaessa. (*Opettajain Lehti* 12.6.1914, 273–274.) Opettajayhdistyksen vuosikokous hyväksyi Ahtialan esittämät ponnet tiedonantotoimiston perustamisesta ja siitä, että yhdistys maksaisi puolet lakimiehen kuluista – poikkeustapauksessa enemmänkin (*Opettajain Lehti* 19.6.1914, 287). Kustannusten kattaminen oli siis järjestetty pitkälti samalla tavoin kuin Ruotsissa.

Opettajainyhdistyksen tiedonantotoimisto aloitti toimintansa vuonna 1915, ja yhden lehdistökirjoituksen perusteella se teki myös yhteistyötä juristin kanssa. Toukokuussa 1916 tiedonantotoimisto oli edellä mainitun Lyytikäisen tapauksessa suostunut siihen, että tuomari H. Ritavuori laatisi Lyytikäisen puolesta anomuksen kouluylivallitukselle ja opettajayhdistys maksaisi puolet Ritavuoren palkkiosta (*Opettajain Lehti* 19.5.1916, 267). Kyseessä lie nee ollut Heikki Ritavuori (1880–1922), Nuorsuomalaisen puolueen, sittemmin Edistyspuolueen kansanedustaja ja myöhempi sisäministeri. Ritavuori edusti puolueensa vasemmistoliberaalia suuntaa ja otti asianajajana hoitaakseen yhteiskunnallisia ja heikompiosaisien tapauksia (Vares 2001). Ritavuori oli suunnitellut 1910-luvulla yhteistyötä myös SDP:n ja SAJ:n kanssa, jotka halusivat tehdä hänen kanssaan sopimuksen oikeusavun tarjoamisesta jäsenistölleen (Vasara-Aaltonen 2019, 54).

Suomalaiset opettajayhdistysaktiivit ottivat mallia eurooppalaisista esikuvista oikeusapua järjestäessään ja laajentaessaan. Toiminta kuitenkin pysyi pienimuotoisena, eikä yhdistykselle esimerkiksi palkattu omaa juristia toisin kuin joissain muissa maissa kuten Ruotsissa. Epäilemättä Suomeenkin oli vuoteen 1914 mennessä kantautunut tieto siitä, että Ruotsissa yhdistyksen oman juristin apua oli tarvittu ennakoitua harvemmin.

Kuohuva yhteiskunta, poliittinen syrjintä ja Kaarlo Isomäen tapaus

Oikeusapuhanke sai uutta tuulta purjeisiinsa 1900-luvun alun epävakaista yhteiskunnallisista ja poliittisista olosuhteista. Kiristynyt ilmapiiri vaikutti myös opettajiin, jotka joutuivat toimimaan paikallisyhteisöjensä keskiössä ympäri Suomen. Edellä käsiteltiin jo esimerkiksi, joissa opettajat katsoivat tullessaan savustetuiksi ulos paikkakunnalta jouduttuaan kahnauksiin koulun johtokunnan kanssa (ks. myös Halila 1949b, 285–286). Opettajien yhteiskunnallinen asema lasten kasvattajina, kansalaisyhteiskunnan rakentajina ja yhteisöä koosapitävinä voimina oli sellainen, että heidän poliittisella suuntautumisellaan oli merkitystä. Opettajilla oli usein myös laajemmin ideologista vaikutusta yhteisöissään esimerkiksi aatteellisten yhdistysten kautta. Yhteiskunnallisen uusintamisen näkökulmasta opettajilla onkin ollut keskeinen merkitys paikkakunnillaan. (Rantala 2010, 9–10; Alapuro 2001, 58; Rinne & Jauhiainen 1988, 42, 162.) ”Väärät” yhteiskunnalliset tai poliittiset näkemykset kiinnittivät huomiota koulujohdossa ja vanhemmissa ja saattoivat näyttäytyä huolestuttavina 1900-luvun alun yhteiskunnallisessa tilanteessa.

Helmikuun manifestista 1899 alkanut, ensimmäisenä sortokautena tunnettu venäläistämispolitiikka löi leimansa yhteiskuntaan paitsi valtiollisella myös paikallisella tasolla. Yhtäältä oli kysymys suhtautumisesta venäläistämistöimiin. Sortovuodet johtivat perustuslaillista linjaa kannattaneiden nuorsuomalaisten lopulliseen eroon Suomalaisesta puolueesta eli myöntyväisyyslinjaa kannattaneista vanhasuomalaisista. Toisaalta helmikuun manifestia vastustaneen suuren adressin allekirjoitusten kerääminen edellytti yhteistoimintaa yli luokkarajojen myös maata omistamattomien torppareiden ja työväestön suuntaan. Luokkakiistat kävivät kuitenkin vuosisadan alkuvuosina yhä selkeämmiksi. Esimerkiksi torppareiden tyytymättömyys sai torpparilakkojen myötä näyttävämpiä ilmenemismuotoja, ja hiljattain perustettu SDP esitti Forssan ohjelmassaan vuonna 1903 merkittäviä yhteiskunnallisia uudistustavoitteita. Vuoden 1905 suurlakko antoi jalansijaa laajemmalle yhteiskunnan ja politiikan murrokselle. Vuotta myöhemmin toteutui eduskuntauudistus, joka kymmenkertaisti äänioikeutettujen lukumäärän. Vuosisadan alun yhteiskunnallinen ja poliittinen epävarmuus sekä orastava demokratisoitumisketjitys vaikuttivat väistämättä eri ryhmien väliin suhteisiin myös paikallisesti. Näissä olosuhteissa kansakoulunopettajien asema paikallisyhteisöissä oli merkittävä ja herätti tunteita kuntalaisissa. (Alapuro 2001, 64–65, 69, 73, 93–96, 150–151; Jussila 2009, 83–86; Soikkanen 1975, 51–58.)

Opettajain Lehden palstoilla käyty keskustelu oikeusavun järjestämisestä osoittaa omalta osaltaan, että opettajien oikeudellisten ongelmien taustalla oli usein juuri poliittisia kiistoja. Kansakoulunopettajien tausta oli usein talonpoikainen, ja useimpien opettajien maailmankatsomus oli porvarillinen. Työläistaustaiset opettajat olivat hyvin harvassa (Rinne 1989, 74–76, 79; Rantala 2010, 121). Kansakoulunopettajista suuri osa kannatti nuorsuomalaisia, jotka näkivät passiivisen vastarinnan ja perustuslaillisuuden oikeana suhtautumistapana venäläistämistöimiin. Koulutoimen ylintä valtaa käytti vuonna 1869 perustettu kouluylhallitus. Vuonna 1902, ensimmäisen sortokauden aikana, kouluylhallituksen johtoon nostettiin myöntyväisyysmies Y. K. Yrjö-Koskinen (1854–1917), ja muutenkin johto oli vanhasuomalaisten käsissä. Tämä aiheutti närää valtaosin nuorsuomalaisissa kansakoulunopettajissa. Vuoden 1905 suurlakon jälkeen he alkoivat vaatia kouluylhallituksen demokratisoimista. (Rantala 2010, 17–21, 25, 27.) Toisaalta merkityksellistä on myös kansakoulunopettajien suhtautuminen työväenliikkeeseen ja SDP:hen. Opettajiston ja työväenliikkeen ajatukset kansanopetuksen kehittämisestä vastasivat monilta osin toisiaan, mutta toisaalta maailmankatsomukselliset erot näyttäytyivät suurlakon jälkeen yhä suurempina. (Rinne 1973b, 74–75.)

Paikallistasolla ongelmia aiheutui siitä, että opettajanviroista päätti kansakoulun johtokunta, jonka poliittiset näkemykset saattoivat poiketa opettajien näkemyksistä. Ei ollut tavatonta, että johtokunnan ja opettajan välit kiristyivät poliittisista syistä. Opettaja yritettiin painostaa pois paikkakunnalta esimerkiksi tekaisemalla syytöksiä hänen toiminnastaan tai siten, ettei hänen virkaansa vahvistettu koeajan jälkeen. Tämä oli mahdollista, sillä opettajilla oli hyvin tiukat koeaikamääräykset. Niiden avulla kansakouluntarkastajat ja johtokunnat pystyivät ennen opettajan vakinaistamista varmistamaan, että tällä oli sopivat yhteiskunnalliset näkemykset. (Rantala 2010, 121, 184–185; Rinne & Jauhiainen 1988, 205.) Näissä olosuhteissa oikeudelliselle avulle oli yhä enemmän tilausta.

Venäjän vallankumous maaliskuussa 1917 syöksi käyntiin tapahtumainkulut, joiden myötä Suomi lopulta julistautui itsenäiseksi saman vuoden joulukuussa. Vuosi oli kuohuva myös paikallistasolla, jossa työväenliike taisteli yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden ulottamiseksi koskemaan myös kunnallisvaaleja. Vaikka uudet kunnallislait oli käsitelty eduskunnassa samana vuonna, ne jäivät kuitenkin vielä vahvistamatta, kun eduskunta hajotettiin heinäkuussa 1917. Tämä kiristi entisestään poliittista ilmapiiriä. Pitkin vuotta nähtiin lak-

koja, jotka huipentuivat marraskuun yleislakkoon. Vuoden mittaan niin valkoinen kuin punainen puoli ryhtyi kasaamaan omia järjestyskaartejaan, ja sisällissota alkoi tammikuussa 1918. (Alapuro 2001, 176–178; Hentilä 2009, 95–109.) Sisällissota ja sitä edeltänyt ja seurannut kuohunta löivät leimansa myös opettajakunnan toimintaan. Taustojensa vuoksi valtaosa opettajista oli sodassa valkoisten puolella. Pientä osaa (noin 1,5 %) opettajakunnasta kuitenkin syytettiin sodan jälkeen punaisiin kuulumisesta. Valtakunnallisella tasolla aiheesta ei juurikaan puhuttu, mutta paikallistasolla tunteet kuohuivat. (Rantala 2002, 15–17.)

Jo toukokuussa 1917 *Opettajain Lehti* kiinnitti huomiota ympäri maata pidettyihin kansalaiskokouksiin, joissa oli vaadittu paikallista opettajaa eroamaan (*Opettajain Lehti* 4.5.1917, 180). Yksi suurta huomiota herättänyt tapaus oli opettaja Kaarlo Isomäen (1889–1958) erottamisyritys ja sittemmin pidättäminen sodan aikana. Isomäki aloitti vuonna 1915 opettajana Jämsänkoskella kahden vuoden koeajalla. Jämsänkoski oli vaurasta seutua, mutta 1910-luvulla siellä oli nähty lukuisia torpparihäätöjä. Maa- ja työväenkysymys oli paikkakunnalla vahvasti läsnä Isomäen saapuessa sinne. Uusi opettaja joutui pian riitoihin koulun johtokunnan ja paikkakunnan suurmaanomistajien kanssa valitettuaan siitä, ettei opettajille ollut osoitettu palkkaan sisältyviä viljelysmaita. Maakiista lähensi Isomäen ja paikallisen työväestön välejä, ja opettaja nähtiin usein työväentalolla lukemassa lehtiä, vaikka hän olikin itse nuorsuomalainen. Isomäen vihamiehet eivät katsoneet tätä hyvällä, ja syksyllä 1917 hänet yritettiin erottaa. Työväenyhdistys sai kuitenkin estetyksi tämän hankkeen. (Rantala 2002, 106–117.)

Paikkakunnalla ruvettiin levittämään huhua, että Isomäki kuuluisi työväenyhdistykseen ja että hän olisi harjoittanut punakaartia. Lopulta Isomäki joutui vangituksi sisällissodan aikana, ja hänet yritettiin teloittaa, mutta hän onnistui karkaamaan. Sodan jälkeen Isomäki joutui syytetyksi valtiorikosoikeuteen, mutta hän sai vapauttavan päätöksen. Vapauduttuaan opettaja yritti saada vainoajansa oikeuden eteen, periä menetettyjä palkkojansa ja saada virkavahvistuskirjansa, jotta voisi jatkaa tehtävässään Jämsänkoskella. Isomäki sai paljon kannustusta paikkakuntalaisilta ja myös opettajayhdistys antoi tukensa hänelle. (Rantala 2002, 117–123.) Isomäen hyväksi toimitettiin rahankeräys useissa opettajayhdistyksen haaraosastoissa, minkä lisäksi opettajayhdistys myönsi hänelle kahdesti 500 markkaa oikeusapua (*Opettajain Lehti* 25.4.1919, 212; 23.1.1920, 39; 9.7.1920, 366–367). Isomäki ei kuitenkaan onnistunut yrityksissään, vaan muutti Hollolaan, minkä jälkeen hänet valittiin opettajaksi Pyhäniemen kansakouluun. Hän jatkoi sittemmin omia opintojaan ja suoritti 1930-luvulla ylemmän oikeustutkinnon. Myöhemmin hän työskenteli muun muassa kouluhallituksessa ja asianajajana. (Rantala 2002, s. 123, 125–127.)

Kuva 3. Opettaja Kaarlo Isomäki oppilaidensa kanssa Jämsänkoskella vuonna 1917.
Kuva: Olli Penttisen arkisto.

Opettajien oikeudelliseen asemaan ja heidän mahdollisuuksiinsa ajaa asioitaan vaikutti se, että kansakoulunopettajat eivät olleet taloudellisesti vahvassa asemassa. Opettajien maailmankatsomus oli valtaosin porvarillinen ja heidän sivistyksellinen roolinsa yhteisöissä tärkeä, mutta tämä ei näkynyt opettajien palkkauksessa, joka oli matala. Palkkakysymys olikin toistuvasti opettajayhdistyksen asialistalla. Edellä mainittu opettaja Isomäki kuvasi vuonna 1920 tilannetta seuraavasti: ”Kansakoulunopettajathan ovat herroja. Porvareita työmiesten palkoilla. [...] Porvarit huolivat kansakoulunopettajia sakkiinsa vain juoksupojikseen. Ja työmiesten joukkoon he ovat liiaksi herroja mielestään.” (Rantala 2010, 120–121; Rinne 1973b, 65–68, 76–78.) Isomäen näkemys oli toki hänen omien rankkojen kokemustensa sävyttämä, mutta se kuvaa kuitenkin osuvasti ristiriitaa kansakoulunopettajien omaksuman aatemaailman ja taloudellisen todellisuuden välillä (Rinne & Jauhiainen 1988, 23, 208). Taloudelliset realiteetit heijastuivat puolestaan suoraan kysymykseen oikeusavusta. Ongelmiin joutuneella opettajalla ei välttämättä ollut varaa palkata lakimiestä avukseen, ellei saanut avustusta opettajayhdistykseltä. Toisaalta pienellä maaseutupaikkakunnalla saattoi olla vaikeaa ylipäänsä löytää lakimiestä.

Oikeusavun puolestapuhujat

Lopuksi on syytä tarkastella lyhyesti sitä, ketkä opettajien lehtien palstoilla kirjoittivat oikeusavun puolesta ja millaiset heidän taustansa olivat. Oikeusapukysymys nousi ensimmäisen kerran esille *Kansakoulun Lehdessä* vuonna 1895 ilmestyneessä Albin Järvisen kirjoituksessa. Järvinen syntyi Helsingissä, ja hänen isänsä oli murari. Opettajantyönsä hän aloitti vuonna 1888 Helsingin suomalaisessa ylemmässä poikakansakoulussa, jossa hän työskenteli vuoteen 1892 saakka. Vuosina 1892–1898 hän toimi kouluylihallituksen notaa-

rina. Pisimpään Järvinen kuitenkin työskenteli kansakouluntarkastajana. Yli 35 vuotta kes-täneen tarkastajanuransa aikana hän toimi niin Käkisalmen, Turun, Lohjan kuin Uuden-maan piirin kansakouluntarkastajana. Virkatointensa ohella Järvinen toimi muun muassa sihteerinä erinäisissä valiokunnissa valtiopäivillä. Tarkastajanvirka mahdollisti Järviselle kolme laajaa opintomatkaa 1900-luvun alussa. Matkoillaan hän tutustui koulutoimeen muissa Pohjoismaissa sekä Saksassa, Sveitsissä, Itävallassa ja Ranskassa. (*Opettajain Lehti* 18.6.1937, 441.)

Albin Järvinen oli myös aktiivinen kirjoittaja niin opettajien omissa kuin muissakin leh-dissä. Hän kuului *Kansakoulun Lehden* toimituskuntaan vuosina 1892–1905 ja toimi *Opet-tajain Lehden* avustajana sen perustamisesta vuonna 1906 lähtien ja sittemmin myös lehden toimitusneuvostossa. Järvinen oli myös mukana perustamassa kansakoulunopettajien sai-rasapukassaa ja toimi sen johtokunnan puheenjohtajana. *Opettajain Lehden* muistokirjoi-tuksessa Järvisen todettiin olleen ”yhteiskunnallinen uudistumies, jota sisäinen pakko ajoi tinkimättä käymään käsiksi epäkohtiin ja puutteiden korjaamiseen”. (*Opettajain Lehti* 18.6.1937, 441–442; Rinne 1973b, 153–154; ks. myös Järvinen 1932.)

Toinen hyvin aktiivisesti opettajien oikeusavun puolesta puhunut henkilö oli Olga Karlstedt. Piikkiössä syntynyt Karlstedt muutti jo lapsuudessaan Paimioon. Siellä hän osal-listui kiertokoulunopettajaseminaariin ennen kuin jatkoi opintojaan Jyväskylän opettajase-minaarissa, josta valmistui erinomaisin arvosanoin kesällä 1890. Karlstedtin kerrotaan suo-rittaneen myös lomakursseja yliopistolla sekä tehneen opintomatkvoja. Ennen valmistumis-taan hän toimi muutaman vuoden kiertokoulunopettajana, mutta vuonna 1890 hän siirtyi Janakkalaan kansakoulunopettajaksi. Kun Karlstedtin kotikylään, Paimion Hevonpään, perustettiin vuonna 1900 kansakoulu, hänet valittiin sen opettajaksi. Koulun johtokunta tunki paikallisen Karlstedtin jo entuudestaan. Olga Karlstedt toimi koulun opettajana peräti 34 vuotta, aina eläköitymiseensä saakka. (Karjalainen 2000, 6, 12; Innamaa 1973, 737; *Opettajain Lehti* 7.5.1937, 320.)

Opetustyönsä ohella Olga Karlstedt otti aktiivisesti osaa järjestötoimintaan. Hän toimi muun muassa paikallisen raittiusyhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1903–1935. Kes-keistä on kuitenkin se, että hän otti osaa myös opettajien ammattiyhdistystoimintaan. Kun Paimioon perustettiin opettajayhdistys vuonna 1902, Karlstedt ryhtyi sen sihteeriksi, ja vuosina 1906–1930 hän oli Suomen Opettajayhdistyksen keskushallituksen jäsen. Lisäksi hän toimi muun muassa kansakouluasetuksen kodifioimiskomiteassa. *Opettajain Lehden* kirjoituksessa Karlstedtin 70-vuotispäivän kunniaksi tätä luonnehdittiin maan opettajiston yhdeksi tunnetuimmista ja keskeisimmistä henkilöistä. Opettaja Karlstedt oli myös poliitti-sesti aktiivinen, sillä hän toimi yhdeksän vuoden ajan Paimion kunnanvaltuutettuna ja oli Kokoomuksen ehdokkaana Turun eteläisessä vaalipiirissä ainakin vuosien 1922 ja 1924 eduskuntavaaleissa. (Karjalainen 2000, 13; Innamaa 1973, 738; *Opettajain Lehti* 7.5.1937, 320; *Suomen Nainen* 1.3.1924, 55.)

Myös esimerkiksi Kaarlo Ahtiala, sittemmin kouluneuvoksen arvon saanut pitkäaikai-nen opettajayhdistysaktiivi ja *Opettajain Lehden* päätoimittaja, puhui aktiivisesti oikeus-avun puolesta. Järvisen tavoin Ahtiala oli mukana myös opettajien sairaspukassan toimin-nassa samoin kuin leski- ja orpokassassa. Vuonna 1906 hän matkusti Saksaan, Sveitsiin, Tanskaan ja Ruotsiin tutustuakseen näiden maiden kansakoulutyöhön. (*Opettajain Lehti* 19.2.1937, 102–105.)

Niin Albin Järvinen, Olga Karlstedt kuin Kaarlo Ahtialakin olivat keskeisiä vaikuttajia 1900-luvun alun opetusmaailmassa ja olivat muutenkin yhteiskunnallisesti aktiivisia. Järvi-nen oli kansakouluntarkastajana aitiopaikalla näkemässä, millaisten ongelmien kanssa opettajat yhteisöissään painivat. Karlstedt puolestaan ryhtyi heti 1900-luvun alussa toimi-

maan aktiivisesti opettajayhdistyksissä niin paikallisella kuin kansallisellakin tasolla. Ahtiala edisti opettajien asioita sekä opettajainyhdistyksessä että *Opettajain Lehden* päätoimittajana ja aktiivisena kirjoittajana. Mielenkiintoista on myös, että kaikki kolme kävivät opintomatkoilla. On hyvin mahdollista, että he keskustelivat matkoillaan ulkomaisten kollegojen kanssa myös opettajien oikeusavusta. Sekä Järvinen, Karlstedt että Ahtiala nimitäin viittasivat oikeusapua koskevissa kirjoituksissaan myös muiden maiden esimerkkeihin. *Opettajain Lehden* päätoimittajana Ahtialalla oli mahdollisuus nostaa oikeusaputeema vahvasti esille lehtensä sivuilla, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että oikeusapu nostettiin jopa etusivun jutuksi (kuva 1).

Lopuksi

Kansakoulun Lehden ja *Opettajain Lehden* kirjoituksista voi tehdä seuraavat havainnot: 1) oikeusapukysymys puhutti opettajayhdistysaktiiveja koko tutkimusajanjakson ajan; 2) kirjoituksissa painotettiin, kuinka tärkeää oikeusavun järjestäminen opettajille oli; 3) oikeusapukysymys kytkeytyi vahvasti ympäröivään yhteiskunnalliseen ja oikeudelliseen todellisuuteen ja 4) rahallisen oikeusavun tarjoaminen jäi 1910-luvulla kuitenkin suhteellisen vähäiseksi.

Lehtikirjoituksissa oikeusapuun suhtauduttiin yksinomaan myönteisesti. 1890-luvulla nostettiin tosin esille muutaman paikallisyhdistyksen huoli siitä, että oikeusapu saattaisi herättää vihamielisyyttä opettajia kohtaan, mutta 1900-luvun kirjoituksissa keskityttiin siihen, miten suuri hyöty oikeusavun järjestämisestä olisi opettajakunnalle. Tätä viestiä tehostettiin viittaamalla yhteiskunnan kuohuntaan, jonka keskellä opettajat joutuivat työskentelemään. Tavoitteena oli saada opettajat kiinnittämään huomiota oikeudelliseen asemaansa, saada heidät kannattamaan oikeusaputoimintaa ja saada heidät myös näkemään hyöty opettajayhdistykseen liittymisessä. Oikeusavun puolestapuhujat olivat kaikki keskeisiä vaikuttajia 1900-luvun alun opetusmaailmassa.

Kysymys opettajien oikeusavun järjestämisestä 1900-luvun alussa kytkeytyy kolmeen eri kontekstiin: yhteiskunnalliseen, ammatilliseen ja oikeudelliseen. Vuosisadan alun poliittisesti ja yhteiskunnallisesti kuohuvat ajat heijastuivat väistämättä opettajien – kansakunnan kasvattajien – toimintaedellytyksiin. Heidän poliittisilla mielipiteillään oli merkitystä ja siksi he saattoivat joutua paikkakunnillaan kahnauksiin esimerkiksi koulujohdon kanssa. Tämä näkökulma nousi toistuvasti esiin esimerkiksi *Opettajain Lehden* palstoilla. Näissä olosuhteissa oikeudelliselle avulle oli tarvetta. On kuitenkin huomattava, ettei vuosisadan alun epävakaus ollut alkusysäys opettajien oikeusavun järjestämiselle. Ajatus oli kytenyt pitkään, sillä jo 1890-luvulla vastaperustettu opettajayhdistys herätteli kysymystä oikeusavun järjestämisestä. Tuolloin huolenaiheina eivät kuitenkaan vielä näytä olleen poliittiset kysymykset, vaan yleisemmin opettajien työskentelyolosuhteet ja palkkaus. Kuitenkin vasta seuraavalla vuosikymmenellä opettajayhdistyksen paikallisosastot katsoivat tarpeelliseksi puoltaa hanketta.

Suomalaisten opettajien oikeudellisessa asemassa oli omat erityispiirteensä, sillä vuosisadan alun yhteiskunnallinen ja poliittinen kuohunta aiheuttivat ongelmia opettajille. On kuitenkin muistettava, että opettajien oikeudellinen asema puhutti muuallakin. Esimerkiksi Ruotsissa, jossa yhteiskunnallinen tilanne oli huomattavasti vakaampi, opettajayhdistys järjesti oikeusapua jäsenilleen samaan aikaan 1900-luvun alussa. Hankkeen ei siis voi Suomenkaan osalta nähdä johtuneen yksinomaan jännitteisestä yhteiskunnallisesta tilanteesta. 1800-luvun jälkipuolella edennyt ammatillinen järjestäytyminen, joka johti myös kansa-

koulunopettajien yhdistyksen perustamiseen vuonna 1893, nosti esiin kysymyksen työntekijöiden oikeudellisesta asemasta. Opettajat eivät olleet tässä poikkeus. Heti opettajayhdistyksen perustamisen jälkeen *Kansakoulun Lehdessä* nostettiin esille kysymys opettajien oikeuksista ja mahdollisesta oikeusavusta. Jo tuolloin katse suuntautui ulkomaille – naapurimaa Ruotsiin sekä Saksaan ja Englantiin – sillä myös muissa maissa opettajayhdistykset pohtivat opettajien oikeudellista asemaa ja jäsenistön auttamista oikeudellisesti. Suomessa puolestaan voidaan vertailukohtaa hakea esimerkiksi Suomen Ammattijärjestö SAJ:stä, joka pian perustamisensa jälkeen ryhtyi suunnittelemaan oikeusapua jäsenistölleen. Opettajat olivat toki eri tilanteessa, sillä heillä oli pääosin porvarillinen tausta toisin kuin SAJ:n jäsenistöllä. Kansakoulunopettajien palkkaus oli kuitenkin niin heikko, että ilman taloudellista tukea heillä ei usein olisi ollut varaa turvautua juristin apuun.

On tärkeää nähdä opettajien oikeusapupyrkimykset myös oikeushistoriallisessa kontekstissa. Ajatus opettajien oikeusavusta heräsi samaan aikaan kun kysymys julkisesta oikeusavusta oli muutenkin esillä julkisuudessa. Oikeudellinen sääntely oli lisääntynyt ja uudistunut merkittävästi 1860-luvulta lähtien, mikä tarkoitti, että myös oikeuden ammattilaisia tarvittiin yhä enemmän. Tämän kehityksen myötä Suomeen syntyi vuosisadan lopulla moderni, päätoiminen asianajajakunta. Ammattimaisen, lainoppineen asianajajan palvelu saattoi kuitenkin olla liian kallista kansakoulunopettajalle. Tähän ongelmaan viitattiin erässä oikeusapua puolustaneissa kirjoituksissa opettajien lehdissä. Vuosisadan lopulla heräsi kysymys siitä, miten vähävaraisille voitaisiin turvata mahdollisuus saada oikeudellisia neuvoja ja edustusta. Ensimmäinen köyhäinasianajaja, eli julkinen oikeusavustaja, aloitti toimensa Helsingissä vuonna 1886 ja vuosisadan lopulla heitä palkattiin myös muutamaan muuhun kaupunkiin. Vuosisadan vaihteessa myös työväenliike otti kysymyksen oikeusavusta agendalleen. Oikeudelliset uudistukset ja oikeusapukysymys näkyivät säännöllisesti sanomalehtien palstoilla 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. On selvää, että kysymys opettajien oikeusavusta kytkeytyy myös tähän laajempaan oikeudelliseen maisemaan vuosisadan vaihteen Suomessa.

Opettajien oikeusavun järjestäminen ei kuitenkaan ollut itsestäänselvyys. Ehdotuksista huolimatta oikeusapua ei toteutettu vielä 1890-luvulla. Seuraavalla vuosikymmenellä *Opettajain Lehdessä* otettiin aktiivisesti kantaa oikeusavun puolesta. Lopulta aika oli kypsä, ja Suomessakin opettajayhdistys ryhtyi avustamaan opettajia harkinnanvaraisesti näiden tarvitessa lainopillista apua työhön liittyvissä riita-asioissa. Mallia käytännön toimintaan haettiin ulkomailta, ja järjestelmä toimi pitkälti samalla tavoin kuin Ruotsissa. Aluksi opettajille myönnettiin vain rahallinen tuki, mutta vuonna 1915 perustettiin myös tiedonantotoimisto, joka antoi oikeudellisia neuvoja opettajille. *Opettajain Lehdessä* kirjoitusten perusteella lakimiehen maksuihin myönnettyyn oikeusapuun ei kuitenkaan alkuvuosina käytetty erityisen paljon rahaa.

On mielenkiintoista pohtia, miksei rahallisen oikeusavun myöntäminen ollut sen laajempaa, vaikka opettajat mitä ilmeisimmin kohtasivat työhönsä liittyviä oikeudellisia ongelmia. Kysymystä voi lähestyä kahdesta näkökulmasta, joista ensimmäinen kytkeytyy ajatukseen kansakoulunopettajan mallikansalaisuudesta. Kansanopettajan tuli olla uskollinen esivallalle, näyttää moraalista esimerkkiä ja juurruttaa kunniallinen ja tervehenkinen elämäntapa oppilaisiinsa. Tämä ideaali opettajan mallikansalaisuudesta määriteltiin lainsäädännössä ja muissa virallislähteissä, joissa muotoiltiin opettajille ja opettajakokelaille asetettuja vaatimuksia. (Rinne 1986, 8–9.) Mallikansalaisuusvaatimukseen suhtauduttiin paikallistasolla usein tiukemmin kuin valtakunnallisesti. Mallikansalaisen ei kuulunut riidellä julkisesti, ja mahdolliset ongelmat tuli hoitaa hienotunteisesti aiheuttamatta isoa konfliktia. (Rantala 2020.) Tällaiseen ideaaliin omien etujen ajaminen oikeusteitse sopii huonosti.

Oikeusavun järjestämistä painokkaasti ajaneet henkilöt – esimerkiksi Järvinen, Karlstedt ja Ahtiala – olivat pitkän linjan opettaja-aktiiveja, jotka muutenkin taistelivat opettajien oikeuksien ja etujen puolesta myös valtakunnallisella tasolla. Paikallistasolla mallikansalaisuusvaatimus on sen sijaan varmasti painanut enemmän. Paikallisissa opettajayhdistyksissä – niin Suomessa kuin Ruotsissa – pohdittiinkin 1890-luvulla sitä, millaisen vaikutelman oikeusapupalvelu antaisi. Aiheuttaisiko se vihamielisyyttä opettajia kohtaan? On hyvin todennäköistä, että myös yksittäiset opettajat ovat puntaroineet asemaansa paikallisyhteisössä harkitessaan oikeustoimiin ryhtymistä.

Toinen näkökulma liittyy siihen, että rahalliselle oikeusavustukselle oli myös vaihtoehtoja. Vuodesta 1915 lähtien opettajat saattoivat saada oikeudellisia neuvoja yhdistyksen tiedonantotoimistosta. Lisäksi neuvoja oli tarjolla myös *Opettajain Lehden* oikeudellisella kysymys-vastauspalstalla. Nämä kenties vähensivät tarvetta turvautua juristin apuun.

Nykypäivänä on selvää, että ammattijärjestöt tarjoavat jäsenilleen oikeudellista apua. Näin tekee myös Opetusalan Ammattijärjestö OAJ, joka kertoo verkkosivuillaan ”auttavansa ja puolustavansa, jos sukset menevät ristiin työnantajan kanssa” (10 syytä kuulua OAJ:hin). Jos näin ikävästi sattuisi käymään, ovat OAJ:n juristit jäsenistönsä apuna. Tämä palvelu, joka nykyisin tuntuu lähes itsestään selvältä, juontaa juurensa viime vuosisadan alkuun, jolloin opettajayhdistys otti ensimmäiset askeleet järjestääkseen jäsenilleen oikeudellista apua.

Lähteet

- Järvinen, Albin 1932. *Oma äänenkannattaja. Ajankohtainen, vakava sana kansakoulujen opettajille*. Helsinki: Valistus.
- Kansakoulun Lehti* 1.2.1895, 1.5.1895, 1.11.1895, 1.4.1896, 15.4.1896, 31.12.1896, 1.3.1909.
- Opettajain Lehti* 12.1.1906, 20.12.1907, 21.2.1908, 7.5.1909, 19.11.1909, 5.8.1910, 12.8.1910, 16.9.1910, 30.9.1910, 24.3.1911, 28.4.1911, 8.11.1912, 27.3.1913, 12.6.1914, 19.6.1914, 30.10.1914, 19.5.1916, 4.5.1917, 25.4.1919, 23.1.1920, 9.7.1920, 19.2.1937, 7.5.1937, 18.6.1937.
- Suomen Nainen* 1.3.1924.

Kirjallisuus

- Alapuro, Risto 2001. *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933* (3. painos). Helsinki: Tammi.
- Curtis, A. P. 1938. The London Head Teachers' Association – a Survey. Teoksessa *The London Head Teachers' Association 1888–1938*. Lontoo: University of London Press, 17–43.
- Franzén, Jöns 1930. *Sveriges allmänna folkskollära rförening 1880–1930*. Minnesskrift. Tukholma.
- Göransson, Nils 1947. *Sveriges allmänna folkskollära rförening 1880–1946*. Tukholma.
- Halila, Aimo 1949a. *Suomen kansakoululaitoksen historia II. Kansakouluasetuksesta piirijakoon*. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Halila, Aimo 1949b. *Suomen kansakoululaitoksen historia III. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen*. Porvoo – Helsinki: WSOY.

- Hentilä, Seppo 2009. Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1917–1944. Teoksessa Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka (toim.), *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Helsinki: WSOY, 101–211.
- Henttonen, Antti 1991. TVK:n ja Akavan ammattijärjestölehdet. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 9. Aikakauslehdistön historia. Erikoisaikakauslehdet*. Kuopio: Kustannuskiila, 499–525.
- Innamaa, Kerttu 1973. Isonvihan ajasta 1960-luvulle. Teoksessa Erkola, Toini, von Herten, Erik & Innamaa, Kerttu (toim.), *Paimion historia*. Paimio: Paimion kunta & Paimion seurakunta, 351–887.
- Jussila, Osmo 2009. Suomi suuriruhtinaskuntana 1809–1917. Teoksessa Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka (toim.), *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Helsinki: WSOY, 9–100.
- Karjalainen, Jarmo 2000. *Paimion Hevonpään kansakoulu 1900–1967*. Turku: Karhu-Kopio.
- Kekkonen, Jukka 1987. *Merkantilismista liberalismiin. Oikeushistoriallinen tutkimus elinkeinovapauden syntytaustasta Suomessa vuosina 1855–1879*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Kekkonen, Jukka 1998. *Suomen oikeuskulttuurin suuri linja*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Konttinen, Esa 1991. *Perinteisesti moderniin. Professioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Korpiola, Mia 2021. Lawyers Providing Legal Aid in Print. Legal Question and Answer Columns in Finnish Newspapers around 1900. Teoksessa Batlan, Felice & Vasara-Aaltonen, Marianne (toim.), *Histories of Legal Aid: A Comparative and International Perspective*. Cham: Palgrave Macmillan, 185–220. https://doi.org/10.1007/978-3-030-80271-4_7
- Naumanen, Päivi 1990. *Kansalaiskuva Suomessa. Kansalaista koskevat käsitykset opettajien ammattilehdissä 1880-luvulta 1980-luvulle*. Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja 6. Turku: Turun yliopisto.
- Nousiainen, Kevät 1993. *Prosessin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön ”modernille” ominaisten piirteiden tarkastelua ja vertailua*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- OAJ. 10 syytä kuulua OAJ:hin [www-lähde]. < <https://www.oaj.fi/jasenyyys/10-syyta-kuulua-oajhin> > (Luettu 25.5.2021).
- Pihlajamäki, Heikki 2009. *Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia*. Helsinki: Edita.
- Pretzel, Carl L. A. 1921. *Geschichte des Deutschen Lehrervereins in den ersten fünfzig Jahren seines Bestehens*. Leipzig: Julius Klinkhardt, Verlagsbuchhandlung.
- Rantala, Jukka 2002. *Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuussytökset ja opettajan asema paikallisyhteisössä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rantala, Jukka 2010. *Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Rantala, Jukka 2020. Conflicting views on the teacher’s role as model citizens in Finland, 1900–1950. *Paedagogica Historica* 58 (1), 54–65. <https://doi.org/10.1080/00309230.2020.1769146>
- Rinne, Matti 1973a. Opettajain Lehti yhteiskunnallisena vaikuttajana. *Opettajain Lehti* 68 (42), 6–8.
- Rinne, Matti 1973b. *Suomen Opettajain Liitto 1893–1973*. Helsinki: Suomen Opettajain Liitto.

- Rinne, Risto 1986. *Kansanopettaja mallikansalaisena: opettajuuden laajeneminen ja opettajuuteen rekrytoimismekanismit Suomessa 1851–1986 virallisen kuvausaineiston ilmaisemana*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Rinne, Risto 1989. *Mistä opettajat tulevat? Suomalaisen kansanopettajiston yhteiskunnallinen tausta sekä kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma 1800-luvun puolivälistä 1980-luvun lopulle*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja A:135. Turku: Turun yliopisto.
- Rinne, Risto & Jauhiainen, Arto 1988. *Koulutus, professionalistuminen ja valtio. Julkisen sektorin koulutettujen reproduktioammattikuntien muotoutuminen Suomessa*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja A:128. Turku: Turun yliopisto.
- Soikkanen, Hannu 1975. *Kohti kansan valtaa 1. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta*. Helsinki: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue.
- Syvöja, Hannu 2004. *Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866–1977*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Tammivuori, Aimo 1986. *Sata vuotta opettajien ammattijärjestötoimintaa*. Helsinki: Opettajien ammattijärjestö OAJ.
- Vares, Vesa 2001. *Ritavuori, Heikki*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura [www-lähde]. < <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/966> > (Luettu 14.5.2021).
- Vasara-Aaltonen, Marianne 2019. ”Kaikkein tärkeimpiä etuja...” – havaintoja työväenliikkeen suhtautumisesta oikeusavun järjestämiseen. Työväentutkimus Vuosikirja, 51–56. <https://doi.org/10.37456/tvt.85665>
- Vasara-Aaltonen, Marianne 2021. ”To Poor and Rich Alike”. Legal Modernisation, the Women’s Movement and Legal Aid in Late Nineteenth-Century Finland. Teoksessa Batlan, Felice & Vasara-Aaltonen, Marianne (toim.), *Histories of Legal Aid: A Comparative and International Perspective*. Cham: Palgrave Macmillan, 153–184. https://doi.org/10.1007/978-3-030-80271-4_6

OTT Marianne Vasara-Aaltonen työskentelee Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa oikeushistorian yliopistonlehtorina.